

K dvom duchovným piesňam v zošite s rukopisom Benického Slovenských veršov

GIZELA GÁFRIKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Problematike „mimokancionálovej“ rukopisnej hymnografickej tvorby, ktorá v uhorskom (etnicky slovenskom) kultúrnom prostredí spontánne vznikala prinajmenšom od prelomu 16. a 17. storočia, venovala slovenská literárna historiografia naposledy bližšiu pozornosť približne pred dvadsiatimi rokmi.¹ Už vtedy sa ukázalo, že systematickejší výskum „neoficiálnych“ textov duchovnej piesne by mohol poskytnúť relevantné odpovede nielen pri sledovaní jednotlivých vývinových fáz domácej duchovnej (resp. cirkevnej) piesne. Zaujímavé výsledky sľuboval aj pri typologickom štúdiu súvekých podôb religiozity a spirituality. V 17. a v prvej polovici 18. storočia tvorili totiž významnú zložku dobovej mentality s nezanedbateľnými konzekvenciami pre barokové umenie a (slovesnú) kultúru. Žiaľ, hymnologický i literárnohistorický výskum starších období ostal – a naďalej ostáva – len veľmi skromne rozvíjaným odvetvím slovenskej literárnej vedy.

Aj z týchto dôvodov som sa rozhodla upozorniť na dva – dodnes takmer nepovšimnuté – texty duchovných piesní.

Z doterajšieho literárnohistorického výskumu je známe, že vyše sto rokov (1875 – 1985) nezvestný rukopisný zošit so zápisom slovenskej verzie *Veršov* Petra Benického obsahuje aj iné – autorsky ani časovo zatiaľ bližšie neidentifikované – záznamy.² Patrí k nim i text dvoch duchovných piesní od neznáameho autora, zapísaný medzi textom *Slovenských veršov* a ich dodatočne vyhotoveným – nedokončeným – obsahom.³ Spôsob ich zápisu zodpovedá dobovým zvyklostiam. Texty obľúbených starších či celkom nových modlitieb alebo náboženských piesní si majitelia rukopisných zborníčkov často odpisovali, resp. dávali odpísať do bezprostrednej blízkosti textov s profánnym obsahom (ale aj naopak).

Odpisovateľ dvoch neznámych duchovných piesní (pravdepodobne dočasný, resp. prechodný vlastník zošita) zaradil ich texty bezprostredne za text Benického *Slovenských*

¹ GÁFRIKOVÁ, Gizela: Textové pramene Dlabačovho kancionála (tzv. Koledánova a Palumbiniho zbierka). In: *Slovenská literatúra*, roč. 33, 1986, č. 3, s. 268 – 291 (vyšlo aj v rámci širšie koncipovanej štúdie z textologickej problematiky 17. – 18. storočia. In: *Text a textológia*. Zostavil Ivan Kusý. Bratislava: Veda, 1989, s. 21 – 62).

² Bližšie pozri GÁFRIKOVÁ, Gizela: Benického Slovenské verše z heuristického a textovokritického hľadiska. In: *Zabúdané súvislosti. Štúdie o slovenskej literatúre 17. – 18. storočia*. Bratislava: Slovak Academic Press, 2006, s. 192 – 214.

³ Tento príspevok sa zhodou okolností stáva neplánovanou – no sotva vyčerpávajúcou – odpoveďou na čiastkovú výhradu Marty Kerulovej, vyslovenú v súvislosti s mojím nedávnym výkladom problematiky (v recenzii mojej knihy *Zabúdané súvislosti*, pozri *Slovenská literatúra*, roč. 54, 2007, č. 3, s. 231).

veršov. Nepriamo ich pričlenil pod názov „*Epilogus*“, zapísaný na spodnom okraji strany *verso* bez pokračujúceho textu. Za týmto nadpisom sa na protiľahlej strane (*recto*) nachádzajú – dnes už len slabo čitateľným, silne vyblednutým atramentom a duktom *odlišným* od zápisu *Slovenských veršov* – zaznamenané prvé dve strofy textu duchovnej piesne pod gramaticky nekorektným titulom *Cantio Novjssimi*. Pod titulom sa nachádza údaj o nápeve („Yako Gezyffly negfladffy etc.“). Pieseň s incipitom *Jak /v/ velkém jsoužení...* (Yak welkem gfauženj...) má šestnásť strof a je zapísaná na štyroch fóliách, resp. ôsmich stranách zošita (dodatočná nepôv. pag. s. 240 – 247). Začiatkové písmená jednotlivých strof vytvárajú akrostich JOHANNES ZASSKODNJ. Na ďalších dvoch fóliách, resp. necelých troch stranách je – pod nadpisom *Alia ejusdem Authoris* – tým istým duktom zapísaná ďalšia duchovná pieseň s incipitom *Drahá perla, poklad duši...* (Draha Perla Poklad dušfy...). Má šesť strof s pravdepodobne narušeným akrostichom DOROTA SAKAČJ, resp. S/N/EKAČJ (?).⁴ Autorstvo prvej z piesní odpisovateľ neoznačil; pri druhej z nich uviedol iba údaj, že pochádza „od toho istého autora“ ako predošlá pieseň. Rovnako problematické je aj určenie čo len približnej doby ich vzniku.

Nápev uvádzaný pri prvej z duchovných piesní indikuje aspoň orientačný časový údaj, podľa ktorého by sa jej vznik dal hypoteticky datovať do obdobia po roku 1674. Autorsky anonymná kajúčna pieseň *Ježiši nejsladši...* (s akrostichom JACOBUS FABER), odporúčaná ako jej nápev, bola totiž po prvý raz publikovaná v *Cithare sanctorum* vydanéj v levočskej brewerovskej tlačiarňi v roku 1674. Redaktor (pravdepodobne Jeremiáš Lednický) ju zaradil medzi „supplementa“ (*dodatky*, čiže nové piesne vydania), do oddielu „Písně obecné“.⁵ Pravda, netreba strácať zo zreteľa, že neznámy autor mohol „nápevovú“ pieseň poznať aj z iného textového prameňa ešte *pred* jej publikovaním v *Cithare*.⁶

Ani jednej z týchto piesní nevenovala zatiaľ slovenská literárna historiografia, resp. hymnológia bližšiu pozornosť. Jozef Miloslav Hurban, ktorý sa zhodou okolností stal autorom prvej publikovanej informácie o rukopise s Benického *Slovenskými veršami*, texty duchovných piesní podľa všetkého vôbec nezaregistroval.⁷ Relatívne kompletne údaje o ich zápise zaznamenal v rukopisných *Dejinách reči a literatúry slovenskej na Slovensku* Michal Chrástek, spolupracovník zberateľa slovenských rukopisov a starých tlačí a objaviteľa „Benického rukopisu“ Michala Rešetku. Chrástek uvádza, že k Benického veršom v zošite „*pridané sú 2 dlhšie piesne inšieho Púvodcu, čo dokazuje jako celý sloh, tak aj písmo, áno aj náslov p[iesne] druhej. Meno púvodca jejich prezradzujú počiatkové písmeny každej štrófy, kteréžto sa od ostatných delia, sú väčšie, a spolu nie jako onné švabachské, lež latinské, a nasleduj[úce] 2 ména nám vyjavujú: JOHANESSA ŠKODNJ, a DOROTA SAKAČJ. 1=á má náslov Cantio Novissima, jako*

⁴ Vychádzam z originálu rukopisu (Kabinet historických fondov Univerzitetnej knižnice v Bratislave, sign. Ms 1470).

⁵ ĐUROVIČ, Ján: Príspevky k dejinám Transocia. In: *Cirkevné listy*, roč. 50, 1936, č. 23, s. 467.

⁶ Pripomínam, že pieseň nebola do *Cithary sanctorum* z roku 1674 prebraná z prvého vydania *Cantus Catholici* (1655).

⁷ HURBAN, Jozef Miloslav: Slovensko a jeho život literárni. In: *Slovenskje pohľadi na vedi, umeňja a literaturu*, 1847, I., zv. 2, s. 5.

Ježiši Najsladší. Je to pieseň hriešnika kajúceho, a 2=á: Alia ejusdem Authoris. Pieseň kajúcej hriešnice“.⁸

Chrástkove formulácie sú poznačené dobovo pochopiteľnými nepresnosťami (chybné čítanie akrostichov, či – zrejme neúmyselné – spojenie pôvodného titulu s dodatočnou tematickou charakteristikou a pod.); v zásade však podávajú relatívne vyčerpávajúcu „nálezoú správu“. Nemožno si pritom nevšimnúť, že Chrástek sa vôbec nepokúsil pripísať duchovné piesne autorstvu Petra Benického, i keď o ich „inšom“ pôvodcovi sa vyjadruje dosť nejasne (autora podľa neho prezrádzajú akrostichy, ktoré však v jeho čítaní vyjadrujú dve ženské mená). Zároveň sa – podľa všetkého zámerne – vyhol označeniu čí len predpokladanej konfesionalnej proveniencie textov, ktorá mohla vážne skomplikovať interpretáciu celej rukopisnej pamiatky.

František Vítázoslav Sasinec, ktorý v roku 1873 publikoval celý obsah Rešetkom objaveného rukopisného zošita s Benického veršami, uverejnil úplný text obidvoch duchovných piesní bez bližšieho komentára.⁹ Spôsob jeho vydania (poznačeného dobovou úrovňou čítania i prepisu starších textov) naznačuje, že ich podľa všetkého považoval za text „Epilogu“ k Benického veršom, teda za ich súčasť. V sprievodných poznámkach sa totiž k otázke ich autorstva ani náboženskej proveniencie nevyjadril. Chrástek, resp. i Rešetkov názor na ich odlišný autorský pôvod podľa všetkého nepoznal, resp. nepovažoval ho za relevantný.¹⁰

Na základe Sasinkovej edície (už bez možnosti jej konfrontácie s rukopisom) pokladal obidve duchovné piesne za súčasť Benického textu aj Štefan Krčméry. Začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia venoval Benického dielu a osobnosti osobitnú podkapitolu v zamýšľaných syntetických dejinách slovenskej poézie.¹¹ Benického verše Krčméry vnímal a vykladal do značnej miery aj cez „prízmu“ obidvoch duchovných piesní, ktoré mu autorsky pripisoval. V literárnom prejave „šľachtica z rozhrania slovensko-maďarského“ konštatoval totiž zreteľný ohlas protestantskej duchovnej kultúry, predovšetkým „cirkevnej piesne“.¹² Myšlienkové postoje, ktoré zaznamenal v Benického „svetských“ veršoch, nachádza na druhej strane aj v „jeho“ cirkevnej piesni: „Skepsa, vychodiaca z rozpolte-

⁸ *Dejiny reči a literatúry slovenskej na Slovensku so životopisy slovenských literátov a s poznačením jich príznívocov* (1847 – 1852). Faksimile. Martin : Matica slovenská, 1972, fol. 48.

⁹ Básne Petra Benického. In: *Archív starých česko-slovenských listín, písemností a dejepisných pôvodín pre dejiny a literatúru Slovákov*. Zostavil Franko V. Sasinec. Turč. Sv. Martin : Matica slovenská, 1873, s. 45 – 47.

¹⁰ Nevedno, do akej miery – a či vôbec Sasinec poznal Chrástekov nedokončený rukopis *Dejiny reči a literatúry slovenskej*... Jeho datovanie Benického rukopisu do roku 1652 vychádza z Rešetkovho údaja zapísaného na dodatočne vložených stranách rukopisu.

¹¹ Text kapitoly Sedemnásťe stolecie s podkapitolou Šľachtic z rozhrania slovensko-maďarského vyšiel po prvý raz v druhej polovici päťdesiatych rokov 20. storočia v rámci rozsiahlej štúdie Slovenská poézia (KRČMÉRY, Štefan: *Výber z diela V*. Bratislava : SVKL, 1957, s. 239 – 248). O dvadsať rokov neskôr vyšla kapitola ako súčasť dodatočne rekonštruovaných Krčméryho *Dejiny literatúry slovenskej I*. (Bratislava : Tatran, 1976, s. 205 – 211).

¹² „Z cirkevnej piesne vnikol do jeho poézie stesk elegický, žalujúci na pominuteľnosť vecí“; „A zas mocná ozvena viery protestantskej: jednako božská moc je to, ktorá rozhoduje vojny, a v akorde s ňou i slovo klasické o „šťastí“ vojenskom“ (KRČMÉRY, Štefan: *Dejiny literatúry slovenskej I*. Bratislava : Tatran, 1976, s. 205 a 206).

nosti medzi domovom a svetom, ozýva sa u neho i v cirkevnej piesni, a to zhorklá v pesimizmus, z ktorého jediné východisko je len Ježiš, mysticky ponímaný. Nešťastným zdá sa mu byť deň, v ktorom ho zrodila matka, kuriatko ranené, červička padlého.¹³

Pre situáciu v slovenskom literárnovednom výskume raného novoveku je príznačné, že Krčméryho domnienka o Benického autorstve textov zachovaných v rukopisnom zošite z madočániovskej knižnice (vyvolaná predovšetkým spôsobom Sasinkovho vydania *Slovenských veršov*), ostala nepovšimnutá.

V polovici šesťdesiatych rokov 20. storočia autorstvo obidvoch duchovných piesní pripísal Petrovi Benickému (bez akéhokoľvek dokazovacieho postupu) i Ján Mišianik, v zjavnom úsilí posilniť argumentáciu o autenticite celej pamiatky. Zrejme i v dôsledku dobového nivelizovania žánrov náboženskej slovesnej tvorby ich bez bližšej analýzy označil za súveký – pre literárnovedný výskum irelevantný – literárny príemer.¹⁴

Autorka informatívneho článku o nájdení nezvestného rukopisu Benického *Slovenských veršov* Eva Frimmová sa v roku 1985 domnievala, že „podľa akrostichov“ boli autormi duchovných piesní „Johannes Škodný a Dorota Sakáči (resp. Johannes Záškodný a Dorota Snekáči)“.¹⁵

Editor dvoch vydaní Benického veršov (1981, 1994) – Michal Eliáš – vyslovil v deväťdesiatych rokoch hypotézu o potenciálnom autorstve jezuitu a profesora na Trnavskej univerzite Andreja Madočániho (Madotsani, Madocsany, Madocsanyi) (1664 – 1725).¹⁶ Argumentoval pritom dvomi indíciami. Prvou z nich mala byť okolnosť, že zberateľ a editor Michal Rešetka našiel začiatkom 19. storočia rukopisný zošit s Benického veršami práve v bývalej rodinnej knižnici madočániovského kaštieľa v Horovciach. Druhou mal byť fakt, že učený jezuita Andrej Madočáni bol spoluautorom dvoch dobových zbierok príležitostnej latinskej poézie a epigramov, čo malo podľa Eliáša podporiť predpoklad o jeho tvorivých ambíciách aj v oblasti duchovnej piesne.

Nijakú zo spomínaných hypotéz nateraz nepodporujú ani základné indície. Obidva texty duchovných piesní (vrátane nápevu prvej z nich) nesú skôr znaky duchovnej tradície *evanjelickej* proveniencie, na ktoré poukážem ďalej. V doteraz známom diele Andreja Madočániho sa predbežne nezachoval nijaký doklad o akomkoľvek tvorivom prejave v „lingua vernacula“ (čo iste takúto možnosť úplne nevylučuje).

Už viackrát sa potvrdilo, že prvoplánové stotožňovanie „nositeľa“ mena akrostichu s autorom textu predstavuje značne nespoľahlivý spôsob autorskej atribúcie (nielen v prípade duchovných piesní). Dobová literárna prax skôr naznačuje, že akrostichy piesní *Jak v velkém jsoužení... a Drahá perla, poklad duši...* vyjadrovali mená svetských patrónov

¹³ KRČMÉRY, Štefan: *Dejiny literatúry slovenskej I.* Bratislava : Tatran, 1976, s. 211.

¹⁴ „Peter Benický písal maďarsky i slovensky duchovné piesne, ktoré však nijako nevynikajú a len sa zaraďujú do duchovnej poézie maďarskej a slovenskej v polovici 17. stor.“ (MIŠIANIK, Ján: Príspevok k literárnym vzťahom slovensko-maďarským do konca 18. storočia. In: *Dějiny a národy. Literárněhistorické studie o československo-maďarských vztazích.* Praha, 1965, s. 40).

¹⁵ FRIMMOVÁ, Eva: Našli sa Slovenské verše Petra Benického. In: *Nedeľa*, príloha *Nového slova*, máj 1985, s. VI.

¹⁶ ELIÁŠ, Michal: Slovenské verše Petra Benického. In: BENICKÝ, Peter: *Slovenské verše.* Zostavenie, úprava textov, štúdia, vysvetlivky, edičné poznámky PhDr. Michal Eliáš, CSc. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1994, s. 127.

dnes bližšie neznámeho miestneho cirkevného spoločenstva alebo jednoducho mená osôb blízkych autorovi. Zjavné deformovanie akrostichu v druhej z piesní navyše poukazuje na istú (zrejme nie dlhšiu) tradíciu odpisovania jej textu, počas ktorej mohlo dôjsť k intencionálnym či nezámerným zásahom do pôvodného znenia.

V príspevku venovanom heuristickej a textovokritickej problematike Benického *Slovenských veršov* som pred časom poukázala na zaujímavú súvislosť, ktorej sa už dávnejšie dotkol aj Rudo Brtáň.¹⁷ Priezvisko akrostichu ZÁŠKODNÝ, ktorý vytvárajú začiatkové písmená ôsmich strof prvej z piesní, sa zhoduje s priezviskami akrostichov piatich textov duchovných piesní z rukopisného *Dlabačovho kancionála* (1743), presnejšie z jeho dvoch oddielov, autorsky dosť voľne pripísaných slovenským luteránskym kazateľom a autorom duchovných piesní Jonášovi Koledánovi (+ 1701) a Samuelovi Palumbinimu (1668 – 1735). Takmer totožné – nevedno, či pôvodné – tituly ich rukopisných kancionálov (*Písničky nové v zámku lednickém v vezení a okovách... roku 1689 zložené*) nasvedčovali na donedávna bližšie neobjasnené dramatické okolnosti ich vzniku.

Z listu bývalého odsúdencu na galeje Tobiáša Masníka Jurajovi Lánimu z 3. júla 1689 sa možno dozvedieť aspoň čiastočné príčiny uväznenia spomínaných evanjelických duchovných. Boli zadržaní a väznení v lednickom zámku (ktorý bol v tom čase ako bývalé sídlo odbojných Rákociovcov pod správou organizátora represívnych protireformačných opatrení v Uhorsku Leopolda Koloniča) za prestúpenie tzv. artikulárnych predpisov.¹⁸

Piesne – autorsky dnes už ťažko v celom rozsahu identifikovateľného – Koledanovho i Palumbiniho spevníka zjavne vychádzali z vtedajšej napätej situácie. Väčšinu z nich charakterizuje vypätý mravný rigorizmus, ale aj kajúcne gesto s vyústením do chiliastickej interpretácie úzkostne prežívanej reality, vnímanie pozemského života ako žalára a pod.¹⁹ Časť z nich skladali uväznení autori na vlastné akrostichy, ale i na akrostichy mien blízkeho okruhu veriacich. Medzi nimi sa nachádzali potomkovia generačne starších moravských náboženských exulantov z pobielohorského obdobia s priezviskom Záškodný, ktorí sa usadili na Lednickom panstve a postupne splynuli s domácimi príslušníkmi evanjelického augsburského vyznania.²⁰ Pravda, „zhoda“ priezvisk môže byť rovnako náhodnou ako relevantnou okolnosťou. Objasnenie prípadného vzťahu či súvislosti

¹⁷ GÁFRIKOVÁ, Gizela: Benického Slovenské verše z heuristického a textovokritickeho hľadiska. In: *Zabúdané súvislosti. Štúdie o slovenskej literatúre 17. – 18. storočia*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2006, s. 211; BRTÁŇ, Rudo: Diskusia. In: CHMEL, Rudolf (ed.): *Tradície a literárne vzťahy. Zborník z konferencie o vzťahoch slovenskej a maďarskej literatúry*. Bratislava : VSAV, 1972, s. 245.

¹⁸ Masník sa v liste zmieňuje o uväznenom Pavlovi Majorovi, ktorý patril ku skupine asi piatich zadržaných evanjelických kazateľov. Uvádza pritom, že „úbohí“ duchovní vytrvalo odopierali „podpísať“. Išlo pravdepodobne o podpis potvrdzujúci obvinenie zadržaných („Jam quidem liberati fuissent, sed miseri recusant constanter subscribere“, EICHLER, Ernst – BLASCHKA, Anton: *Briefe des slowakischen Schriftstellers Tobias Masnik an Juraj Lani*. Halle, 1966, s. 32).

¹⁹ GÁFRIKOVÁ, Gizela: Textové pramene Dlabačovho kancionála (tzv. Koledánova a Palumbiniho zbierka). In: *Slovenská literatúra*, roč. 33, 1986, č. 3, s. 289 – 290.

²⁰ Ide o duchovnú pieseň *Na skonání sveta...* s akrostichom NICOLAUS ZAŠKODNI v oddiele autorsky pripísanom Jonášovi Koledánovi (s. 167 – 171) a piesne *Ach Bože premilý a Z vnútrnosti mého srdce...* s akrostichmi ANNA ZAŠKODNI a ŽOFIA ZAŠKODNI v oddiele pripísanom Samuelovi Palumbinimu (s. 261 – 262 a 279 – 282). Pozri GÁFRIKOVÁ, Gizela: Textové pramene Dlabačovho kancionála (tzv. Koledánova a Palumbiniho zbierka). In: *Slovenská literatúra*, roč. 33, 1986, č. 3, s. 285 – 286.

textu duchovných piesní z Koledanovho a Palumbiniho rukopisného spevníka s piesňami z „Benického“ rukopisného zošita si bude vyžadovať dôsledný a kriticky zodpovedný výskum zachovaných prameňov. Zároveň ich musí potvrdiť aj subtilný motivický a štylistický rozbor textov.

Vráťme sa však k duchovným piesňam *Jak v velkém jsoužení... a Drahá perla, poklad duši...* V doterajšej literatúre sa traduje Chrástkov údaj o ich kajúcnom charaktere.

Prvá z piesní (s akrostichom JOHANNES ZAŠKODNY) takémuto typologicko-žánrovému označeniu zodpovedá. Výrazovo inklinuje k tzv. žalmovej piesni (Psalmenlied), ako ju v domácej hymnografickej tradícii poznáme už od Eliáša Lániho, Juraja Tranovského, Daniela Sinapia a ďalších, vrátane katolíckej tvorby. Starozákonné žalmické motívy neznámy autor rozšíril o novozákonnú duchovnú dimenziu (Kristus ako lekár a záchranca „stratenej ovečky“, ktorý odpúšťa všetky prejavy ľudskej krehkosti, symbolizované menami apoštolov Petra, Matúša, publikána Záchea či kajúcnice Márie Magdalény).

Cez kajúčne zvažovanie ľudskej hriešnosti pieseň vyjadruje aj sklon evanjelickej a. v. religiozity k úzkostlivému reflektovaniu otázky spásy, ktorá podľa protestantskej vierouky závisí výlučne od Božej vôle a milosti (sola gratia).²¹ V 10. strofe nájdeme tento princíp vyjadrený expressis verbis: „*Nebudeš-li chtíti / udelit milosti / musím se trápiti / na večné večnosti (...)*“

V intenciách nauky o milosti autor popri medzitextových väzbách na verše kajúcných žalmov (predovšetkým 51. žalm) premyslene používa aj novozákonnú obraznosť a symboliku. Zároveň však uplatňuje aj iný typ intertextuality. Na viacerých sémanticky exponovaných miestach využíva totiž podobné či identické básnické prirovnania a metafory žalmického pôvodu, aké uplatnil autor piesne *Ježiši nejsladší...*, uvedenej v „podtitule“ ako nápev. Potvrzuje to nielen novozákonný obraz Krista – lekára. Podobná je aj použitá žalmická topika s rozvíjaním príbuzných novozákonných motívov (prirovnávanie hriešnika k „stratenej ovci“, Ž 119, 176 a i.) či ďalší, i keď v odlišných metaforách rozvinutý, obraz prevzatý z knihy proroka Micheáša (7, 19):

8. strofa piesne *Jak v velkém jsoužení*
v. 5 – 8

„*vpust' kamen do more
těžkých hříchů mojich,
na večné večnosti
nepřipomínej jich*“

5. strofa *Ježiši nejsladší...*
v. 5 – 8

„*kámen těžkých hříchů
vrz v moře milosti,
a na věky nikdy
nezpomínej zlosti*“

(*Cithara sanctorum*, podľa vydania 1696)²²

Možno predpokladať, že tvorivé postupy neznámeho autora vychádzali z okolností, ktoré sa dnes už sotva dajú zodpovednejšie rekonštruovať. Akrostich naznačuje, že du-

²¹ Pozri napr. ČERNÝ, Václav: *Myšlenka milosti Boží, jeden z klíčů k baroku*. In: *Až do předsíně nebes*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 90 – 96.

²² Ukážky textov citujem v prepise podľa zaužívaných transkripčných pravidiel s čiastočnou úpravou kvantít v prípade rukopisných piesní.

chovná pieseň vznikla zrejme v súvislosti so závažnejšou udalosťou v živote „adresáta“. Autor v intenciách dobovej literárnej praxe použil vo významnejšej miere podobné motívy a textové výpožičky „predlohy“. Tie však mohli súvisieť aj s osobným vzťahom „adresáta“ k duchovnej piesni *Ježiši nejsladší...*, resp. so životnými okolnosťami, ktoré ho k takémuto vzťahu motivovali.

Charakter druhej z duchovných piesní s incipitom *Drahá perla, poklad duši...* zaraďeniu medzi kajúcne piesne celkom nezodpovedá, resp. zodpovedá len čiastočne. Predstavuje prekvapujúco rýdzy typ „ženskej“ ľúbostnej kristologickej piesne. Základným zdrojom jej výrazového registra je zjavne biblická *Pieseň piesní*:

„Ranená jsem prevelice,
ranená tvou milostí:
Omdlévaním vadne srdce
neomylnú žádostí.
Žádost nuti hledat tebe,
žádostí túžím po tobe,
tak jsem v mysli skormoucena,
až duše má zemlená.“

Roztúženosť za Ženíchom Kristom, závrat zo „zranenia“ jeho láskou, žiaľ, sebaobviňovanie a trauma z jeho neprítomnosti, úpenlivé hľadanie stôp jeho blízkosti sú vyjadrené s takou mierou citovej vrúcnosti, že čitateľ je takmer náchylný stotožniť ženskú „hrdinku“ (nositeľku mena v akrostichu) s autorkou.

Motív *hľadania* Krista (Ženícha) zblížuje pieseň nášho neznámeho autora so sugestívnou duchovnou piesňou *Kdež mám hledat Ježiše...* (*Cithara sanctorum*, 1696), ktorej autorstvo sa tradične pripisuje Joachimovi Kalinkovi (1601 – 1678). Jej text vzdialene vychádza z „chronotopu“ stredovekého ľúbostného plaču Márie Magdalény, inšpirovaného Jánovým evanjeliom (20, 11 – 18),²³ ktorý je príznačný skôr pre duchovnú pieseň katolickej proveniencie.²⁴ Svojím „erotickým ladením“, ba „istou dekadencnosťou“ zaujal Kalinkov text už Štefana Krčméryho, ktorý ho typologicky priradil k inej pozoruhodnej (autorsky anonymnej) mysticko-erotickej duchovnej piesni s incipitom *Ženíchu můj spanilý...*, publikovanej v *Cithare sanctorum* o pol storočia neskôr (1745).²⁵ (Hodno pripomenúť, že za jej autorku býva dodnes považovaná nositeľka mena v akrostichu Žofia Kubíny, hoci jej skutočného pôvodcu treba s najväčšou pravdepodobnosťou hľadať v okruhu súvekých tvorcov so vzťahom k zemianskej rodine Kubínyovcov.)²⁶

²³ ŠKARKA, Antonín: Z problematiky českého gotického básnictví. In: ŠKARKA, Antonín: *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha : Odeon, 1986, s. 92 – 93.

²⁴ Je zaujímavé, že variant tejto duchovnej piesne možno nájsť napr. v českom katolíckom kancionáli M. V. Šteycera z roku 1697 (MALŮRA, Jan: *Duchovní erotika v Harfě nové Jana Liberdy a její básnické inspirace*. In: *Česká literatura*, roč. 52, 2004, č. 1, s. 7). Jej popularitu v širokých kruhoch prijímateľov potvrdzujú mnohonásobné publikovania v českých a slovenských evanjelických i katolíckych kancionáloch, neskôr i jej vydávanie na úrovni jarmočných tlačí skalickej škarnicovskej tlačiarne.

²⁵ KRČMĚRY, Štefan: *Dejiny literatury slovenskej I*. Bratislava : Tatran, 1976, s. 223 – 224.

²⁶ Pozri aj ĐUROVIČ, Ján: *Evanjelická literatura do tolerance*. Martin : Matica slovenská, 1940, s. 346.

Pocit *kajúcnosti* má v piesni *Drahá perla, poklad duši...* predovšetkým ľúbostnú motiváciu. Vzďialenosť Ženicha vníma lyrická hrdinka ako dôsledok svojej ľudskej nedostatočnosti, ktorej ju dokáže zbaviť iba jeho prítomnosť a láska („*Lituj mne sám muj Ženichu, / mojej duši milovníku, / spomož mi z mého jsoužení...*“).

Pieseň sa nepochybne zaraďuje medzi najpozoruhodnejšie texty – približne od druhej polovice 17. storočia dosť frekventovaného – typu ľúbostnej mysticko-erotickej náboženskej poézie. S prihliadnutím na dobový kontext by si rozhodne zaslúžila subtitlnejšiu pozornosť.

* * *

Vrúcna religiozita obidvoch duchovných piesní zapísaných v zošite s rukopisom Benického *Slovenských veršov* naznačuje, že ich vznik motivovali duchovné potreby osôb, ktoré autor dôvernejšie poznal. Ich autorská anonymita nemusela byť zámerným gestom. Aj odpisovateľovi mohlo byť ešte známe – a preto „samozrejmé“ – meno pôvodcu, ktorého zverejnenie nepovažoval za dôležité. Ten tvoril pre okruh spoluveriacich pravdepodobne z evanjelického a. v. spoločenstva, ktorého náboženský život bol najmä v druhej polovici 17. storočia „vykázaný“ predovšetkým do súkromného priestoru. Na protestantsko-evanjelické kultúrne a duchovné prostredie do značnej miery poukazujú práve akrostichy. Na druhej strane treba vziať do úvahy, že podobný typ duchovnej piesne – vrátane použitia akrostichov – možno ojedinele zaznamenať aj u niektorých katolíckych autorov (texty štyroch pravdepodobne Abrahamfiho/Abrahamffyho duchovných piesní v jeho *Knížke modlitieb nábožných* z roku 1693).²⁷

LITERATÚRA

- Básne Petra Benického. In: *Archiv starých česko-slovenských listin, písemností a dejepisných pôvodin pre dejiny a literatúru Slovákov*. Zostavil Franko V. Sasínck. Turč. Sv. Martin : Matica slovenská, 1873, s. 45 – 47.
- BRTÁŇ, Rudo: Diskusia. In: CHMEL, Rudolf (ed.): *Tradicie a literárne vzťahy. Zborník z konferencie o vzťahoch slovenskej a maďarskej literatúry*. Bratislava : VSAV, 1972, s. 245.
- ČERNÝ, Václav: Myšlienka milosti Boží, jeden z kľúčů k baroku. In: *Až do předsíně nebes*. Praha : Mladá fronta, 1996, s. 90 – 96.
- ĎUROVIČ, Ján: *Evanjelická literatúra do tolerancie*. Martin : Matica slovenská, 1940.
- ĎUROVIČ, Ján: Príspevky k dejinám Tranoscia. In: *Cirkevné listy*, roč. 50, 1936, č. 23, s. 467.
- EICHLER, Ernst – BLASCHKA, Anton: *Briefe des slowakischen Schriftstellers Tobias Masnik an Juraj Lani*. Halle, 1966.
- ELIÁŠ, Michal: Slovenské verše Petra Benického. In: BENICKÝ, Peter: *Slovenské verše*. Zostavenie, úprava textov, štúdia, vysvetlivky, edičné poznámky PhDr. Michal Eliáš, CSc. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1994, s. 127.

²⁷ Vševclad J. Gajdoš, ktorý v monografickej práci *Život a dielo Jána Abrahamffyho* (1942) všetky štyri texty publikoval v diplomatickom prepise, už pred päťdesiatimi piatimi rokmi upozorňoval, že „bolo by treba porovnať Abrahamffyho duchovnú poéziu s duchovnou poéziou luteránskou tej doby“ (s. 71).

- FRIMMOVÁ, Eva: Našli sa Slovenské verše Petra Benického. In: *Nedľa*, príloha *Nového slova*, máj 1985, s. VI.
- GÁFRIKOVÁ, Gizela: Textové pramene Dlabačovho kancionála (tzv. Kolcdánova a Palumbiniho zbierka). In: *Slovenská literatúra*, roč. 33, 1986, č. 3, s. 268 – 291.
- GÁFRIKOVÁ, Gizela: Benického Slovenské verše z heuristického a textovokritického hľadiska. In: *Zabúdané súvislosti. Štúdie o slovenskej literatúre 17. – 18. storočia*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2006, s. 192 – 214.
- GAJDOŠ, Václav J.: *Život a dielo Jána Abrahamffýho*. Turč. Sv. Martin : Matica slovenská, 1942.
- HURBAN, Jozef Miloslav: Slovensko a jeho život literármi. In: *Slovenskje pohľadi na vedi, umeňja a literaturu*, 1847, I. , zv. 2, s. 5.
- CHRÁSTEK, Michal: *Dejiny reči a literatúry slovenskej na Slovensku so životopisy slovenských literátov a s poznačením jich príznivcov (1847 – 1852)*. Faksimile. Martin : Matica slovenská, 1972, fol. 48.
- KRČMÉRY, Štefan: *Dejiny literatúry slovenskej I*. Bratislava : Tatran, 1976.
- KRČMÉRY, Štefan: *Výber z diela V*. Bratislava : SVKL, 1957.
- MALURA, Jan: Duchovní erotika v Haršé nově Jana Liberdy a její básnické inspirace. In: *Česká literatúra*, roč. 52, 2004, č. 1, s. 7.
- MIŠIANIK, Ján: Príspevok k literárnym vzťahom slovensko-maďarským do konca 18. storočia. In: *Dějiny a národy. Literárněhistorické studie o československo-maďarských vztazích*. Praha, 1965.
- ŠKARKA, Antonín: Z problematiky českého gotického básnictví. In: ŠKARKA, Antonín: *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha : Odeon, 1986, s. 92 – 93.

Štúdia je súčasťou kolektívneho grantového projektu *Ad fontes (Zo žánrovej a druhovej problematiky staršej slovenskej literárnej kultúry)*. VEGA 2/6086/26. Vedúca riešiteľka Mgr. Timotea Vráblová, CSc.

SUMMARY

The spiritual song represents one of the essential (musically) literary genres of the 17th – 18th Slovak literature. Unfortunately, it does not correspond with lower level of the literary research, as we have still had huge deficit in knowledge of domestic hymnographic works – both in manuscript and in published forms.

The study is focused on the problem from the literary history that has not been clarified yet. It concerns two anonymous spiritual songs with acrostics coming from about the second half the 17th century. They are recorded in a Slovak literary document with very complicated heuristic background (manuscript of Peter Benický's Slovak Verses). The record of the songs seems to be secondary.

The author of the study proves and clarifies up-to-date information about the songs. She pointed out some connections with other resources as well as contemporary context of the origin of both the songs. Hypothetically she considers their generically typological character (penitential and love Christological song) and confessional provenience. She assumes that auctorial anonymity should not have been intentional gesture in that case; the recorder of the texts could know the name of the author and considered him/her for „commonly known“ so much that he did not think it would be necessary to write him/her down.